

Katarzyna Jopa

 <https://orcid.org/0009-0004-5058-2974>

INALCO (CREE)

Paryż, Francja

O francuskich tłumaczeniach poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego

On the French Translations of the Poetry
of Krzysztof Kamil Baczyński

Abstract: *L'Insurrection angélique (Angelic Insurrection)* and *Testament de feu (Testament of Fire)* are the first and so far only stand-alone volumes of selected poems by Krzysztof Kamil Baczyński, published in French translation in 2004 and 2006 respectively, in a joint translation by Claude-Henry du Bord and Krzysztof Jeżewski. The scant critical and literary reception of Baczyński's poetry in France prompts us to consider the publishing context of the aforementioned translations and to examine the translation strategy employed in them. The aim of this article is to look at this native poetry through the prism of the translation and its paratextual frame (consisting, among other things, of the titles given to these selections of poems, prefaces, and translators' footnotes), in order to answer the question of how the translation decisions taken by du Bord and Jeżewski, in the broadest sense of the term, may affect the French reader's reception of the Polish poet's poetry. The author of the article also devotes attention to some aspects – concerning the book market in France and the translation space – (un)conducive to a wider popularisation of Baczyński's poetry in France.

Keywords: Krzysztof Kamil Baczyński, translation of poetry, reception of Baczyński in France

Abstrakt: *L'Insurrection angélique (Insurekcja anielska)* i *Testament de feu (Testament ognia)* to pierwsze i jedyne jak dotąd samodzielne tomiki z wybranymi wierszami Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, które ukazały się we francuskim przekładzie kolejno w 2004 i w 2006 roku, we wspólnym tłumaczeniu Claude'a-Henry'ego du Borda i Krzysztofa Jeżewskiego. Znikoma recepcja krytyczno-literacka i czytelnicza poezji Baczyńskiego we Francji skłania do rozważań nad kontekstem wydawniczym wymienionych przekładów oraz do wzięcia pod lupę zastosowanej w nich strategii translatorskiej. Celem niniejszego opracowania jest spojrzenie na tę rodzimą poezję przez pryzmat przekładu i jego obudowy paratekstualnej (na którą składają się m.in. tytuły nadane tym wyborom wierszy, przedmowy, przypisy tłumaczy), aby odpowiedzieć na pytanie o to, jak podjęte przez du Borda i Jeżewskiego szeroko rozumiane decyzje translatorskie mogą wpływać na odbiór poezji polskiego poety przez francuskiego czytelnika. Autorka artykułu poświęca również uwagę niektórym aspektom – dotyczącym rynku księgarskiego we Francji oraz przestrzeni translatorskiej – (nie)sprzyjającym szerszej popularyzacji poezji Baczyńskiego we Francji.

Słowa kluczowe: Krzysztof Kamil Baczyński, przekład poezji, recepcja Baczyńskiego we Francji

Ocalona z pożogi wojennej poezja Krzysztofa Kamila Baczyńskiego (1921–1944), ogłaszającego swoje wiersze w latach okupacji m.in. pod pseudonimem Jan Bugaj, niewątpliwie cieszy się w Polsce dużym zainteresowaniem¹. Mimo że na wiele lat twórczość tego poety została odsunięta w cień (o czym zaważyły względy polityczne)², wiersze Baczyńskiego fascynują kolejne pokolenia Polaków. Poezja ta obecna jest także w obiegu zagranicznym za sprawą przekładów m.in. na język francuski, którym to poświęcony jest ten artykuł.

W polskiej literaturze naukowej o Baczyńskim wiele zostało już napisane. Ten uznawany za jednego z najwybitniejszych polskich poetów czasów II wojny światowej twórca daje usłyszeć czytelnikom swojej poezji głos pokolenia Kolumbów, które w rozkwicie młodości weszło w wojnę będącą „stanem monsturalnego koszmaru, którego nikt i nic z ludzkiego punktu widzenia nie może usprawiedliwić czy uzasadnić” (Janion, 1976: 200). Baczyński, zmarły tragicznie i młodo (poległ w powstaniu warszawskim w wieku zaledwie 23 lat), zostawił po sobie imponujący dorobek artystyczny, na który składają się wiersze i tłumaczenia poezji, prace plastyczne – w tym ilustracje jego utworów, opowiadania, sztuka teatralna i powieść. Nie przywiązywał jednak większej wagi do swojej twórczości prozaiczno-dramaturgicznej, skutkiem czego jego proza i dramaty nie posiadają „ostatecznego szlifowania autorskiego” (Wyka, Kmita-Piorunowa, 1979: 591).

Wiele można powiedzieć o tym twórcy, ale na pewno nie to, że powszechnie funkcjonuje on w świadomości Polaków jako tłumacz wierszy francuskich poetów (takich jak Charles Baudelaire, Louis Codet i José-María de Heredia). Tymczasem jego przekłady, ale też, a może nawet przede wszystkim, cytaty francuskie (z Verlaine’a i Rimbauda)

¹ Świadczą o tym chociażby liczne wydania tomików jego twórczości w Polsce. Na przykład w 2018 roku ukazał się, nakładem wydawnictwa Prószyński i S-ka, *Ten czas*, kolejne wydanie zbioru wszystkich wierszy poety.

² Chodziło o niepożądaną z punktu widzenia władzy komunistycznej przynależność Baczyńskiego do Armii Krajowej oraz jego udział w powstaniu warszawskim (Opacka, 2011: 7).

służące za motta w jego wierszach, mogą być uznane za zwornik polskiej i francuskiej poezji, zaczyn do rozwijania nici porozumienia kulturowego, a w końcu załączek (szerszego) zaistnienia twórczości Baczyńskiego w świadomości czytelniczej Francuzów. Wyłaniają się zatem pierwsze czynniki sprzyjające wydaniu tej poezji w tłumaczeniu na francuski.

Pierwsze i jedyne jak dotąd samodzielne tomiki z wybranymi wierszami Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, które ukazały się we francuskim przekładzie, to *L'Insurrection angélique* (*Insurekcja anielska*) i *Testament de feu* (*Testament ognia*), wydane kolejno w 2004 i w 2006 roku, we wspólnym tłumaczeniu Claude'a-Henry'ego du Borda i Krzysztofa Jeżewskiego (we Francji znanego jako Christophe Jezewski). Autorzy przełożyli łącznie 152 wiersze Baczyńskiego z około 500 ocalonych z wojennego kataklizmu. Wcześniej jedynie nieliczne, rozproszone przekłady utworów autora *Elegii o chłopcu polskim* były dostępne dla francuskojęzycznej publiczności, chcącej dowiedzieć się czegoś więcej o polskiej poezji czasu wojny. Warto dodać, że pojedyncze teksty Baczyńskiego pojawiały się we francuskich antologiach poezji polskiej już od połowy lat 60. ubiegłego wieku³, na łamach zaś francuskich czasopism – od połowy lat 80.⁴

W niniejszym artykule podejmuję temat recepcji dzieła Baczyńskiego we Francji oraz kluczowych czynników ją warunkujących. Poświęcam uwagę również niektórym aspektom – dotyczącym rynku księgarskiego we Francji oraz przestrzeni translatorskiej – (nie)sprzyjającym szerszej popularyzacji poezji Baczyńskiego we Francji. Celem moich rozważań jest z jednej strony przyjrzenie się kontekstowi wydawniczemu wymienionych wyżej przekładów. Z drugiej strony biorę na warsztat strategię przekładu wierszy Baczyńskiego obraną przez du Borda i Jeżewskiego. Opracowanie jest próbą odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ich

³ Francuskie przekłady wybranych wierszy Baczyńskiego ukazały się m.in. w piśmie „France Catholique” (nr 2119) w 1987 roku.

⁴ Wybrane przekłady wierszy Baczyńskiego znalazły się m.in. w *Anthologie de la poésie polonaise* [Antologia poezji polskiej], oprac. K. Jeleński, Z. Herz, A. Wat, Éditions du Seuil, Paryż 1965.

przekład twórczości Baczyńskiego wraz z jego obudową paratekstualną (na którą składają się m.in. przedmowy od tłumaczy w *L'Insurrection angélique* i *Testament de feu*, tytuły nadane tymże wyborom wierszy oraz przypisy autorów przekładu), a także sam wybór utworów, którego dokonali, mogą wpływać na odbiór poezji polskiego poety przez francuskiego czytelnika.

Okoliczności wydania

L'Insurrection angélique i *Testament de feu* oraz dane liczbowe

Zacznę od kwestii związanych z okolicznościami ogłoszenia drukiem tych francuskich przekładów poezji Jana Bugaja i danych liczbowych, które rzucają światło na recepcję twórczości Baczyńskiego we Francji.

Pierwszy tomik, pt. *L'Insurrection angélique*, ukazał się w 2004 roku nakładem belgijskiego wydawnictwa Le Cri i zawiera aż 111 wierszy Baczyńskiego przełożonych na język francuski przez Claude'a-Henry'ego du Borda i Krzysztofa Jeżewskiego, we współpracy z François-Xavierem Jaujardem i Dominique Silą Khan. Kiedy Claude-Henry du Bord (ur. 1960) i Krzysztof Jeżewski (ur. 1939) zaczynają pracę nad francuskim przekładem wybranych wierszy Baczyńskiego, są już znanymi i doświadczonymi tłumaczami literatury i poetami⁵. Tomik z przekładami wydano w ramach konkursu ogłoszonego przez Narodowe Centrum Książki (CNL) oraz Międzynarodowe Centrum Badawcze PPACI⁶ Uniwersytetu w Pikardii. Dostęp do archiwów wydawcy, w celu poznania

⁵ Na dorobek translatorski Jeżewskiego składają się wówczas m.in. przekłady na francuski Cypriana Kamila Norwida, Witolda Gombrowicza czy Wisławy Szymborskiej. Du Bord jest natomiast autorem francuskich tłumaczeń np. Andrzeja Kuśniewicza, Marii Nurowskiej czy Andrzeja Czcibora-Piotrowskiego.

⁶ „Poésies et poétiques de l'anglais dans le contexte international” [Wiersze i poetyka języka angielskiego w kontekście międzynarodowym] – PPACI.

wysokości nakładu oraz liczby sprzedanych egzemplarzy, jest praktycznie niemożliwy, gdyż w 2013 roku wydawnictwo Le Cri postawiono w stan likwidacji. W 2014 roku aktywa firmy przejęła belgijska oficyna Mols, która dysponuje danymi na temat nakładu i wyników sprzedaży *L'Insurrection angélique* jedynie z tych ostatnich 10 lat. Od jej dyrektora, Philippe'a Comélieu, dowiedziałam się (za pośrednictwem korespondencji elektronicznej z października 2024 roku), że w tym okresie książka nie sprzedawała się prawie wcale.

Drugi tomik, noszący tytuł *Testament de feu*, ukazał się w 2006 roku nakładem francuskiego wydawnictwa Arfuyen. Zawiera on francuskie przekłady kolejnych 41 wierszy Baczyńskiego oraz 2 listów do żony Basi. Wydanie przekładów, również we wspólnym tłumaczeniu du Borda i Jezewskiego (niezmiennie we współpracy z Jaujardem i Siłą Khan), wsparł Instytut Książki w ramach Programu Translatorskiego ©POLAND. W rozmowie telefonicznej z października 2024 roku prezes Arfuyen ujawnił, że nakład oraz całkowita sprzedaż *Testament de feu* sytuują się w przedziale od 500 do 1000 egzemplarzy. Mamy zatem do czynienia z niskim nakładem oraz niewielką sprzedażą.

Na podstawie tych danych można uznać, że zainteresowanie poezją Baczyńskiego we Francji jest niewielkie. Z uwagi na fakt, iż sukces sprzedażowy buduje m.in. prestiż oficyny wydawniczej, w której publikowane są tłumaczone utwory, należy zauważyć, że przekłady Baczyńskiego ukazały się nakładem małych oficyn, dysponujących skromnym budżetem na promocję wydawanych dzieł.

Jeśli chodzi o recepcję czytelniczą dotyczącą szerokiego grona odbiorców, warto również dodać, że oba tytuły figurują w bazie serwisu dla miłośników książek babelio.com, który można uznać za francuski odpowiednik lubimyczytac.pl. *L'Insurrection angélique* i *Testament de feu* nie zostały pominięte milczeniem, choć nie można też mówić o dużym zainteresowaniu tymi tytułami: w serwisie zamieszczono zaledwie kilka cytatów i opinii (wyrażających zarówno chęć zapoznania się z naszą rodzimą poezją, jak i zachwyt nad już przeczytanymi wierszami Baczyńskiego) oraz ocen tych dwóch tytułów. Średnia ocen – wystawionych przez zaledwie dwóch zalogowanych użytkowników – z dnia

2 listopada 2024 roku dla *L'Insurrection angélique* wynosiła 5/5, z kolei dla *Testament de feu* 3,25/5. Tomiki są w 2024 roku nadal w sprzedaży⁷. Jeśli uznać, że serwis babelio.com może być swego rodzaju probierzem popularności książek we Francji, to na podstawie analizy powyższych informacji nasuwają się jednoznaczne wnioski, wskazujące na niewielkie zainteresowanie poezją Baczyńskiego wśród francuskojęzycznych czytelników.

Obecność literatury polskiej na rynku wydawniczym we Francji

Chcąc pochylić się nad (znikomą jak dotąd) recepcją poezji Baczyńskiego we Francji, nie sposób nie przyrzeć się, choć krótko, rynkowi wydawniczemu w tym kraju pod kątem obecności na nim literatury polskiej (uwzględniając przy tym potencjalne kryteria wyboru wydawanych dzieł). Pewną odpowiedź – na planie ogólnym – dają rozważania Anne-Marie Monluçon, badaczki z Uniwersytetu w Grenoble, które zawarła w swoim artykule *Kilka uwag na temat aktualnej recepcji literatury polskiej we Francji* z 2014 roku. Powołując się na badania Zofii Bobowicz, znanej tłumaczki literatury polskiej na język francuski, Monluçon zauważa, że „wydawnictwa francuskie publikują dużo literatury obcej, z przewagą jednak pozycji anglosaskich. Autorzy polscy lub pisarze dawnego bloku wschodniego zajmują tu dość skromną pozycję” (Monluçon, 2014: 455). Nieco dalej w swojej analizie rynku księgarskiego we Francji Monluçon stwierdza, „że literatura polska zajmuje na nim dość skromną pozycję w przeciwieństwie do publikacji poświęconych historii Polski XX wieku, które to opracowania zajmują znaczące miejsce w dyskusjach intelektualnych we Francji” (Monluçon, 2014: 456). Badaczka zwraca również uwagę na „wątki dotyczące II wojny świato-

⁷ Oba tytuły można kupić np. w jednym z największych sklepów internetowych na świecie – Amazon.

wej i stosunków polsko-żydowskich, które wzbudzają szczególne zainteresowanie czytelników [francuskich – K.J.] w pierwszej dekadzie po 2000 roku” (Monluçon, 2014: 461).

Trzeba jednak przypomnieć, że tomik *L'Insurrection angélique* ukazał się nakładem nie francuskiej, lecz belgijskiej oficyny Le Cri. Bezpośrednia bliskość aż siedmio-, ośmiokrotnie większego francuskiego rynku wydawniczego sprawia, że belgijski sektor wydawniczy jest zorientowany na eksport; 64% jego obrotu generują publikacje francuskojęzyczne (BIEF, 2021). Można na tej podstawie wywnioskować, że oficyny belgijskie biorą pod uwagę specyfikę francuskiego rynku czytelniczego.

Zgodnie z powyższym wydanie w pierwszej dekadzie XXI wieku samodzielnych francuskojęzycznych tomików poezji Baczyńskiego we Francji (jak również we francuskojęzycznej Belgii) można by uzasadnić jej głębokim zakorzenieniem w określonym kontekście historycznym. Poezja ta mogłaby zainteresować francuskiego czytelnika ze względu na jej uwikłanie w historię II wojny światowej, ponieważ – jak zostało wcześniej powiedziane – tematyka ta, według badań Monluçon, budzi jego ciekawość na początku trzeciego milenium.

Przekład i jego obudowa paratekstualna w *L'Insurrection angélique* i *Testament de feu*

Niezaprzeczalnie poezja Baczyńskiego daje świadectwo okrutnej rzeczywistości wojennej, ukazując dramatyczne losy młodych ludzi, angażujących się w walkę narodu podczas II wojny światowej. Taką interpretację twórczości Baczyńskiego sugerują francuskiemu czytelnikowi już same tytuły tomików z przekładami jego poezji. Tytuł *L'Insurrection angélique* (*Insurekcja anielska*) nawiązuje do powstania warszawskiego, w którym zginął Baczyński. Porównanie poety do anioła, czystego moralnie istnienia, pojawia się już w eseju *Pamięci Anioła* Jana Błońskiego z 1961 roku. Ponadto wydanie w 2004 roku tomiku

z przekładami zbiegło się w czasie z 60. rocznicą śmierci Baczyńskiego, a więc i z 60. rocznicą wybuchu powstania warszawskiego. Niewykluczone, że autorom chodziło (również) o złożenie hołdu zmarłemu tragicznie poecie.

Tytuł drugiego francuskiego wyboru wierszy – *Testament de feu* (*Testament ognia*) – sugeruje czytelnikowi, że ma on do czynienia z lirycznym świadectwem wojennego doświadczenia, które pozostawił po sobie Baczyński. Oba tytuły wskazują więc jasno drogę interpretacji tej twórczości, która prowadzi przez wojenną pożołą.

Nie bez znaczenia dla recepcji tej poezji są również przedmowy, którymi zostały opatrzone obie pozycje. Zwróćmy też uwagę na to, jak istotne jest zawarcie w nich pomocnych w zrozumieniu dzieła informacji dotyczących m.in. okoliczności jego powstania, rysu historycznego czy biografii autora. Odgrywają one ważną rolę, gdyż recepcja krytyczno-literacka tej poezji praktycznie nie istnieje we Francji. Napisane w języku francuskim opracowania naukowe poświęcone w całości poecie są bardzo nieliczne (Latawiec, 2004; Jopa, 2024a, 2024b).

W pierwszym chronologicznie tomiku czytelnik znajdzie aż dwa teksty pochodzące od tłumaczy: *La poésie : combat, résistance, éclat* [Poezja: walka, opór, blask] autorstwa du Borda oraz *L'ange de l'insurrection* [Anioł powstania] – Jeżewskiego. Zaprezentowana w nich zostaje nie tylko biografia Baczyńskiego uwikłanego w działalność konspiracyjną w okupowanej Polsce. Wyłania się z nich ponadto portret poety będącego przedstawicielem pokolenia, które poświęciło swoje życie dla wolności Polaków.

Nie sposób zrozumieć poezję Baczyńskiego bez wiedzy o trwających 123 lata zaborach Polski (1795–1918) i walkach o niepodległość toczących się na ziemiach polskich. Tłumacze wprowadzają te informacje poprzez odniesienia do polskich poetów romantycznych – Baczyński jest nazwany spadkobiercą Słowackiego, przez co jego poezja zostaje wpisana w nurt literackiego patriotyzmu oraz walk narodowowyzwoleńczych. We wrześniu 1939 roku historia zatacza koło, pokolenie Baczyńskiego musi pójść do kolejnego powstania i walczyć za wolność ojczyzny.

Niewątpliwie istotny jest również fakt, że oprócz polskich autorów w przedmowach pojawiają się nazwiska zagranicznych twórców, takich jak Max Jacob, Robert Desnons czy Benjamin Fondane (którzy, tak jak Baczyński, zginęli w czasie II wojny światowej). Widać tu zatem wyraźną intencję tłumaczy do wpisania poezji Baczyńskiego w literacki kontekst międzynarodowy, francuski zwłaszcza. Zamiar ten nie do końca przekłada się jednak na dokonany wybór wierszy, do czego wróćę w dalszej części artykułu.

Ponadto tłumacze zwracają uwagę na niezwykle bogactwo i różnorodność poezji Baczyńskiego, na którą składają się erotyki poświęcone żonie, Barbarze Drapczyńskiej, jak również wiersze dedykowane matce, zawierające dławiące piękno miłości syna do rodzicielki oraz przejmujące obrazy utraconej, beztroskiej młodości, kontrastujące z liryką zaangażowaną, w której poeta zajmuje aktywną postawę wobec agresji Niemiec i ZSRR na Polskę. Wybór wierszy dokonany przez tłumaczy pozwala dostrzec tę znamioną rozpiętość tematyczną utworów młodego poety.

Z przedmowy otwierającej drugi wybór wierszy w przekładzie (*Testament de feu*) nie dowiadujemy się o Baczyńskim dużo więcej niż z pierwszego tomiku. Tłumacze dalej podążają znaną z poprzedniego wyboru wierszy ścieżką interpretacyjną, przypominając francuskiemu czytelnikowi, że Baczyński wyrastał z polskiej tradycji romantycznej.

Omawianą przedmowę odróżnia od poprzedniej zwrócenie uwagi tłumaczy na zamięśnienie Baczyńskiego do poezji Baudelaire'a. Ponadto poeta porównany zostaje do Arthura Rimbauda. Przypomnijmy, że Baczyński interesował się literaturą francuską, znał ją bardzo dobrze, tłumaczył ją⁸ i opatrywał niektóre swoje wiersze cytatami francuskich poetów⁹. Wynika z tego, że świadomie rozpoczął dialog swojej

⁸ Baczyński przetłumaczył z języka francuskiego na język polski następujące wiersze: *L'esclave* J.M. de Hérédii, *Ciel brouillé* Ch. Baudelaire'a, *La flûte verte* L. Codeta.

⁹ Wiersz Baczyńskiego *Podróż w naturę* opatrzony jest cytatem z utworu *Sensation* (Wrażenie) Arthura Rimbauda; z kolei *Zmierzchanie* zawiera motto z wiersza *Langueur* (Niemoc) Paula Verlaine'a; również *Piosenka księżycy* opatrzona jest mottem z utworu

twórczości z tamtejszą poezją. Jednak na podstawie wyboru wierszy dokonanego przez du Borda i Jeżewskiego francuski czytelnik nie będzie mógł odczytać poezji Baczyńskiego w świetle jej związków z francuskimi autorami, takimi jak Arthur Rimbaud czy Paul Verlaine, gdyż tłumacze nie zamieścili przekładów wierszy Baczyńskiego opatrzonych przez samego twórcę cytataми z utworów tychże poetów. Cytaty z Rimbauda czy Verlaine’a to dla Francuzów znajome odniesienia, które mogłyby stanowić bodziec umożliwiający łatwiejsze otwarcie na interakcję z poezją Baczyńskiego. Być może mamy tu do czynienia z niewykorzystanym przez tłumaczy/wydawnictwo elementem strategii promocji tego dzieła we Francji.

W przedmowach zabrakło również jasnej informacji na temat najważniejszego motywu występującego w tych wierszach: motywu wody, płynności. Badacze twórczości Baczyńskiego jako zasadniczy rys jego poezji od dawna – po dziś dzień – wskazują na jej akwaticzną metaforę (zob. Kwiatkowski, 1973 [1964]; Jopa, 2024b). Materia wodna, płynna tworzy strukturę wyobraźni poetyckiej Baczyńskiego. Wyobraźnia Jana Bugaja, posługując się terminologią zaczerpniętą z teorii wyobraźni poetyckiej Gastona Bachelarda, to wyobraźnia materialna (zob. Rodak, 2000: 63; Jopa, 2024b), woda zaś jest jej żywiołem macierzystym. W przekładach du Borda i Jeżewskiego zdarza się, że poetyka akwaticzna nie zostaje oddana w sposób tak wyraźny, jak funkcjonuje ona w oryginalnej wersji polskiej. Na przykład w wierszu *Pokolenie [Wiatr drzewa spienia]* / *Génération [Le vent écume les arbres]* wers „stoi czy płynie czas” (Baczyński, 2018: 448) został przetłumaczony jako „s’il le temps fuit ou s’il est arrêté” (Du Bord, Jeżewski, 2004: 144). W polskim czasowniku *upływać* zawarte jest słowo *pływać*. Francuski bezokolicznik *fuir* („uciekać”) nie nasuwa mimowiednie skojarzenia z płynnością. Być może użycie czasownika *s’écouler* („upływać”), który w języku francuskim stosowany jest w odniesieniu zarówno do upływającego czasu, jak i do upływającej cieczy, byłoby w stanie stworzyć, zbliżone

zaczynającego się od słów „La lune blanche...” („Biały księżyc...”) tegoż francuskiego symbolisty.

do oryginalnego, wrażenie płynności obrazu poetyckiego? W innym wierszu, *Pogrzeb (Funérailles)*, wers „niebo odpływa powoli” (Baczyński, 2018: 591) przetłumaczono jako „lentement s'éloigne le ciel” (Du Bord, Jeżewski, 2004: 21). Niebo we francuskim przekładzie nie znajduje się w płynnym ruchu, nie przejawia właściwości żywiołu wodnego. Tymczasem w oryginalnej wersji polskiej wiersza Baczyński nadaje niebu cechę płynności właściwą żywiołowi wodnemu, organizującemu jego wyobraźnię poetycką. To poetyka wody tworzy „strukturę głęboką” rozciągającą się w głąb i wszczeg jego utworów / obrazów poetyckich (Jopa, 2024b). Te uwagi nie zmieniają jednak faktu, że tłumacze proponują wiele znakomitych przekładów, którymi dowodzą, że potrafią wejść w świat poetycki Baczyńskiego.

Du Bord i Jeżewski pozostają konsekwentni w obranej strategii przekładu, która przyznaje prymat funkcji semantycznej obrazów poetyckich Baczyńskiego. Jeśli pochylimy się nad budową jego wierszy, zauważymy też, że we francuskim tłumaczeniu rozkład rymów, ilość sylab, asonanse czy aliteracje występujące w tekstach źródłowych nie zostały zachowane niemal w żadnym przekładzie – „poświęcono” je na rzecz oddania płaszczyzny semantycznej (widoczne jest to np. w tłumaczeniu *Modlitwy I / Prière I*, wiersza w oryginale napisanego dziewięciozłotkowcem).

Warto także zwrócić uwagę na inny ważny element obranej strategii przekładu poezji Baczyńskiego: są nim przypisy dolne. Dodajmy, że w przypisach znajdziemy zarówno uwagi, które sporządził odnośnie do swoich wierszy Baczyński, jak i komentarze tłumaczy. W niniejszym artykule pochyłam się nad przypisami opracowanymi przez tych ostatnich, stanowiącymi wyraz koncepcji przekładu. Tego rodzaju parateksty koncentrują się na uzupełnieniu wiedzy czytelnika, aby przekłady były zrozumiałe dla docelowego odbiorcy.

Przyjrzyjmy się konkretnym przypisom. Termin „Świętowid” (Baczyński, 2018: 172) zapisany bez znaków diakrytycznych „Swietowid” (Du Bord, Jeżewski, 2006: 55) w przekładzie wiersza *Elegia dziecięca (Élégie enfantine)* opatrzony jest przypisem, z którego francuski czytelnik dowiaduje się, iż jest to bóstwo o czterech twarzach w mitologii

północnych Słowian. To rozwiązanie translatorskie wskazuje bardziej na chęć oddania lokalnego, słowiańskiego kolorytu, niż zatarcia odrębności kultury oryginalnej.

Z kolei w wierszu *Funérailles* (*Pogrzeb*) przypis służy naprowadzeniu czytelnika na konkretne tory interpretacyjne i odsyła go do wiersza Cypriana Kamila Norwida *Bema pamięci żałobny rapsod*, napisanego na cześć Józefa Bema, jednego z przywódców powstania listopadowego. Poezja Baczyńskiego uwikłana jest w sieć powiązań intertekstualnych, od jawnych po ukryte. Stawia więc przed tłumaczem zadanie wymagające, polegające najpierw na ich dostrzeżeniu, następnie przełożeniu na język docelowy, a nierzadko nawet – jak ma to miejsce w tym konkretnym przypadku – na wskazaniu czy wytłumaczeniu ich czytelnikowi należącemu do literackiego pola kultury biorcy. Du Bord i Jeżewski opatrują przytoczony utwór *Funérailles* przypisem, w którym pojawia się nazwisko Norwida, patronującego poezji Baczyńskiego (Wyka, 1961: 42).

W innym przypisie, który odnosi się do wiersza ***[*O wielkie niebo świata...*] (**[*Ô grand ciel du monde...*]), znów napotykaamy stanowisko niezmiennie dla autorów tych przekładów charakterystyczne. Tłumacze po raz kolejny zdecydowali się na przybliżenie czytelnikowi kultury źródłowej, wyjaśniając obecne w tekście symbole orła, anioła i pogoni: herb Rzeczypospolitej z powstania styczniowego to przedstawione na trójpłowej tarczy: Orzeł Biały (herb Polski), Pogoń (herb Litwy) i Święty Michał Archanioł (herb Rusi). Dostrzec tu można wysiłek tłumaczy w kwestii wyjaśnienia francuskiemu czytelnikowi, że doświadczenie okupacji skupia się w wierszach Baczyńskiego również w rozważaniach nad dziejami Polski walczącej o niepodległość po tym, jak w wyniku rozbiorów dostała się ona w ręce zaborców na 123 lata. Pokolenie Baczyńskiego to kolejne pokolenie Polaków, które stanęło do walki o tę samą stawkę – wolność.

Wśród przypisów tłumaczy znalazła się także informacja o istniejących interpretacjach wiersza ***[*Byłeś jak wielkie, stare drzewo...*] (**[*Tu fus comme un arbre immense...*]), według których utwór opisuje powstanie Żydów w getcie warszawskim w 1943 roku.

To przykłady świadczące niewątpliwie o tym, że mamy tu do czynienia ze zjawiskiem kontekstualizacji przekładu za pomocą przypisów.

Akt tłumaczenia jawi się tutaj jako środek komunikacji między kulturami. Dziś nikt nie kwestionuje takiego postrzegania roli tłumacza, która czyni z niego nie tylko pośrednika międzyjęzykowego, lecz także pośrednika międzykulturowego (Skibińska, 2003: 138).

Przyjęta przez du Borda i Jeżewskiego strategia translatorska, zakładająca wierne oddanie płaszczyzny semantycznej (choć wiążące się ze stratami na poziomie struktury wierszy) oraz polegająca na pozostawieniu pewnych elementów obcej kultury w tekście docelowym, przy równoczesnym opatrzeniu ich przypisami¹⁰, pozwala na stworzenie francuskiemu czytelnikowi możliwości kontaktu z inną kulturą poprzez obcowanie z przekładem. Stwierdzić należy wreszcie, że obrana strategia translatorska wraz z uzupełniającymi przekłady paratekstami (tytułami tomików, przedmowami i przypisami) oraz dokonany wybór tekstów sprawiają, że wiersze Baczyńskiego w tłumaczeniu du Borda i Jeżewskiego układają się w obraz polskiej kultury istniejącej w trudnych warunkach wojny i okupacji. Trafnie oddane zostało to, co kreśliła ręka poety: nieprzeliczone bogactwo symboli i znaczeń, szereg lirycznych arcydzieł, które wyrastają z jednego pnia – historii kraju, który na przestrzeni wieków walczył z zaborcami przez konspirację, powstania, a także poezję. Pozostaje mieć nadzieję, że wkrótce pojawią się okoliczności sprzyjające szerszej popularyzacji i promocji twórczości Baczyńskiego we Francji.

Literatura

Baczyński K.K., 2018, *Ten czas. Wiersze wybrane*, Prószyński i S-ka, Warszawa.

BIEF (Bureau International de l'Édition Française, Międzynarodowe Biuro Wydawców Francuskich), 2021, Orlowski I., Goffe P., Myszkowski P., Thierry C., *Le marché du livre en français dans les pays francophones du Nord*, <https://www.bief.org/fichiers/operation/4338/media/10621/FICHE%20FRANCOPHONIE%20DU%20NORD%20-%20BIEF%20-%202021.pdf> [dostęp: 2.11.2024].

¹⁰ Dzięki którym odniesienia do obcych zjawisk kulturowych stają się zrozumiałe dla odbiorcy przekładu.

- Du Bord C.-H., Jeżewski Ch., 2004, *Krzysztof Kamil Baczyński. L'Insurrection angélique*, Éditions Le Cri, IN'HUI, Bruxelles.
- Du Bord C.-H., Jeżewski Ch., 2006, *K. K. Baczyński, Testament de feu*, Arfuyen, Paris.
- Janion M., 1976, *Wojna i forma*, w: *Literatura wobec wojny i okupacji*, red. M. Głowiński, J. Sławiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 187–267.
- Jopa K., 2024a, *Le bestiaire dans l'œuvre de guerre de Krzysztof Kamil Baczyński (1921–1944) : entre réalité et fiction* [Bestiariusz w twórczości wojennej Krzysztofa Kamila Baczyńskiego (1921–1944): między rzeczywistością a fikcją], „Bibliomanie”, n° 57, s. 1–20, <https://doi.org/10.48276/issn.2280-8833.11273>.
- Jopa K., 2024b, *Poétique de l'eau : une lecture bachelardienne de l'œuvre de Krzysztof Kamil Baczyński* [Poetyka wody: lektura Bachelardowska twórczości Krzysztofa Kamila Baczyńskiego], praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. P. Biłosa, INALCO, Paryż.
- Kwiatkowski J., 1973 [1964], *Potop i posąg*, w: J. Kwiatkowski, *Klucze do wyobraźni*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, s. 7–31.
- Latawiec B., 2004, *Krzysztof Kamil Baczyński*, trad. M. Delaperrière, w: *La Poésie polonaise du vingtième siècle. Voix et visages* [Poezja polska XX wieku. Głosy i twarze], dir. M. Delaperrière, Institut d'études slaves, Paris, s. 236–238.
- Monluçon A.-M., 2014, *Kilka uwag na temat aktualnej recepcji literatury polskiej we Francji*, przeł. M. Szeffińska-Baran, „Czytanie Literatury. Łódzkie Studia Literaturoznawcze”, nr 3, s. 455–471.
- Opacka I., 2011, *Poezje Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, Biblos, Tarnów.
- Rodak P., 2000, *Wizje kultury pokolenia wojennego*, FUNNA Sp. z o.o., Wrocław.
- Skibińska E., 2003, *Zniekształcone odbicie. Proza polska 1945–1989 we francuskim przekładzie*, „Teksty Drugie”, nr 5, s. 137–151.
- Wyka K., 1961, *Krzysztof Baczyński (1921–1944)*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Wyka K., Kmita-Piorunowa A., 1979, *Od wydawców*, w: K.K. Baczyński, *Utwory zebrane*, t. I, Wydawnictwo Literackie, Kraków, s. 569–597.

KATARZYNA JOPA – PhD, INALCO (CREE), Paris, France / dr, INALCO (CREE), Paryż, Francja.

French-Polish translator and literary scholar. She is also interested in painting, psychology and Varsavian Studies. She holds a Master's degree in Romance Studies

from the University of Silesia. She obtained her doctoral degree at INALCO in Paris on the basis of a dissertation on Polish literature and civilisation, entitled *Poétique de l'eau : une lecture bachelardienne de l'œuvre de Krzysztof Kamil Baczyński* [The Poetics of Water: A Bachelardian Reading of Krzysztof Kamil Baczyński's Works], written under the supervision of Professor Piotr Biłos. Her publications focus on translation and Polish literature of the 19th, 20th and 21st centuries in an intermedial (relations between literature and artworks), intertextual and psychological perspective.

Tłumaczka francusko-polska, literaturoznawczyni. Interesuje się także malarstwem, psychologią oraz varsavianistyką. Ukończyła studia magisterskie na Wydziale Romanistyki na Uniwersytecie Śląskim. Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskała na paryskiej uczelni INALCO na podstawie dysertacji z literatury i cywilizacji polskiej pt. *Poétique de l'eau : une lecture bachelardienne de l'œuvre de Krzysztof Kamil Baczyński* [Poetyka wody: lektura Bachelardowska twórczości Krzysztofa Kamila Baczyńskiego], napisanej pod kierunkiem prof. Piotra Biłosa. Jej publikacje dotyczą przede wszystkim tłumaczenia i literatury polskiej XIX, XX i XXI wieku w ujęciu intermedialnym (relacje między literaturą a pracami plastycznymi), intertekstualnym i psychologicznym.

E-mail: katarzyna.jopa@gmail.com